

FIGYELŐ

Karsai Géza (1905—1981). Folyóiratunk régi munkatársa, ismert filológus, bencés pap-tanár, a rend pannonhalmi főkönyvtárosa volt. Pályáját folkloristaként kezdte (Ernyey József—Kurczweil Géza: *A felsőmagyarországi bányavárosok német népi színjátékai.* 1—2. köt. Bp. 1932—1933.), legjelentősebb publikációja: *Középkori vízkereszti játékok. A győri Tractus stellae és rokonai.* (Pannonhalmi Főiskola Ért. 1943.). Közben 1938-tól 1948-ig ugyanebből a tárgykörből előadásokat tartott a budapesti Tudományegyetemen.

Az 50-es évektől egyre inkább a középkori történeti források felé fordult érdeklődése. Fontos eredményekre jutott a *Képes Krónika* szerzősége tárgyában (*Névtelenség, névregzés és szerzőnév középkori krónikáinkban.* Századok 1963.), melyet az akadémiai Irodalom-történeti Kézikönyv is átvett. Élete utolsó negyedszázadában az Anonymus-kutatásnak szentelte minden erejét. Eleinte nem is a szöveg, inkább csak a kódex érdekelt, s e tekintetben Jakubovich Emil nyomdokába lépett (*Az Anonymus-kódex keletkezéséhez.* MKsz 1960. — *Az Anonymus-kódex első levele.* MKsz 1968.). Nézeteinek legkiérleltebb összefoglalását egy akadémiai középkori ülészenon fejtette ki (*Ki volt Anonymus? Az Anonymus-gesta kézírata, szövegkritikája, tartalmi és nyelvi problémái, különös tekintettel a palimpszeszt szövegek fototechnikai kérdéseire.* In: *Középkori kultúróink kritikus kérdései.* Szerk.: Horváth János és Székely György. Bp. 1974.). Még megérte, hogy neve bekerült az Anonymus-kérdést tárgyaló népszerű historiográfiába, de ekkor már ő maga is történelemnek érezte ebbeli dolgait.

Utolsó éveiben új témakör problematikája izgatta: a magyar rovásírás kialakulásának története, főként ami az ősi rovásjegyek rokonságát illeti a rúnairással. A terv csak terv maradt, s miként hónapokkal halála előtt írta egy levelében: torkonragadta egyre súlyosbodó tüdőasztmája, s nem is tágitott mellőle, míg végül 76 éves korában véget nem vetett munkás életének.

V. KOVÁCS SÁNDOR

Művelődés a XVIII. századi Magyarországon.* Kosáry Domokos új monográfiája az utóbbi fél század egyik kiemelkedő magyar történetírói alkotása, akár a benne felhalmozott ismeretanyagot, akár a módszert, akár az elemzéseket és eredményeket, akár a történetírói teljesítményt tekintjük. Korszakmonográfia és módszertani kísérlet, modellteremtés.

Kosáry Domokos marxista történelemszemlélettel használta fel a francia Annales iskola, különösen P. Chaunu és R. Mandrou történetkutatói és történetírói módszereit, eredményeit, ültette át terminológiájuk egy részét. A kvantitatív módszer megítélésében

* KOSÁRY Domokos: *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon.* Bp. 1980. Akadémiai K. 758. 1.

azonban határozottan eltér tőlük (23. l.) — bizonyára jelentős mértékben a hazai források és elmunkálatok hiánya miatt. Modellje a magyarországi társadalmi-politikai-művelődési fejlődést az európai szintéren helyezi el, és több irányú szempontrendszerrel világítja át. A történelmi helyszínt tekintve a fejlett észak-nyugat-európai fennsíkot körülvevő periférián helyezkedik el Kelet-Közép-Európa és benne Magyarország. A modell e tekintetben „egyszemélyes” modell, mert hiányzanak a vezérszempontok azonossága alapján történő összehasonlítások, viszonyítások. Az egyetlen bővebben érintett párhuzam, a lengyel is csak a nemzeti felvilágosodás társadalmi-politikai értelmében szerepel, s inkább a történelemben ritkán adott „ellenpróba” szerepét játssza (329. l.). A modell másfelől, igazán kidolgozottan, a magyar társadalom működését tárja fel az 1711 és 1790 közötti korszakban. Az egész korszakra vonatkozóan három egymástól eltérő társadalmi szintet (szektort) különböztet meg: a felsőt (uralkodó osztály: arisztokrácia, felső nemesség; művelődési téren pedig még a városi polgárság is), a másodikat, a középsőt, a közvetítőt (széles nemesi és a mezővárosi polgárság) s az alsót (parasztság). A művelődési jelenségek e szintek szerint különböznek tartalmukban, kiterjedésükben, intenzitásukban. Dinamikussá azáltal válik ez a modell, hogy e szintekről, késő barokk korinak nevezett egyöntetűségükhöz viszonyítva, különböző csoportok válnak le, az új társadalmi-művelődési jelenségeket hordozva. Először az 1740-es években a felső szintből emelkedik ki a rokokót képviselő csoport, majd körülbelül 1765-től kezdve a két felső szintből a felvilágosodás változatait megteremtők. (Ettől kezdve a felvilágosodás változatai és hordozói is „szint” megnevezéssel szerepelnek, sőt a nyelvújításnál a haladó és a túlzó purista irányzatok is megkapják a „szint” nevet.) Először a felvilágosult abszolútizmus irányzata, aztán Bessenyei fellépésétől, az 1770-es évektől számítva a felvilágosult rendiség, a következő évtizedben pedig a nem nemesi felvilágosodás, a magyar jozefinisták („jakobinusok”) irányzata válik ki. Itt a felvilágosodási programok szintjei keresztezik, áthatják a késő barokkban megállapított társadalmi szinteket. Ennek során két ágra szakad a nemesi művelődés (felvilágosult és retrográd), a modell szerinti alsó szint (parasztság) viszont nem jut szerephez.

A modell számos lehetőséget nyújt a szerzőnek új vagy a korábbiaknál világosabb meghatározásokra, elkülönítésekre, jellemzésekre. Közülük csak néhány fontosabbat említünk. Kimutatja, hogy a felvilágosodás, az „előremozdulás” Magyarországon sem volt meglepetésszerű, előzmények nélküli: a késő barokk a „növekedés” kora volt. Meggyőzően érvel amellett, hogy a művelődési jelenségek nem tekinthetők egyszerű importálás következményeinek, hanem adott változatuk a hazai talajból nőtt ki. Viszont nincsenek külső hatásoktól független, teljesen szeparált törekvések sem: a speciálisan magyarnak tekintettek csupán olyanok voltak, amelyek Nyugat-Európában már eltűntek vagy régen korszerűtlenné váltak. A sajátosság a változatok együtteséből adódik, az átvétel pedig nem a fejletlenség, hanem éppen ellenkezőleg, már bizonyos fejlettség jele.

A felvilágosodás változatainak elemzése a központi és legkitűnőbbben megvalósított rész, beleértve a francia és a német minta tömör összefoglalását is. A felvilágosult abszolútizmus Kosáry Domokos meghatározása szerint „végeredményben (...) az európai perifériák elmaradottabb államainak volt az adott viszonyok közt speciális kísérlete arra, hogy szegényesebb erőiket összpontosítva a feudalizmuson belül felzárkózzanak a fennsík magasabb szintjéhez, elsősorban a francia mintához” (274. l.). A később megjelenő felvilágosult rendiség alapján véve ugyanígy a feudalizmuson belül akart valami korszerűbbet megvalósítani: a jozefinista felvilágosult abszolútizmus helyébe azonos erősségű, fejlettségű magyar felvilágosult rendi államot kívánt állítani a köznemesség vezetésével (333. l.). A felvilágosult nemesek ezzel a céllal állították előtérbe a nemzeti szempontot, amikor programjukat kialakították. Ez a szempont képezte találkozási pontjukat a felvilágosulatlan nemességgel. Így társadalmi bázisra tettek szert ugyan, de olyanra, amely

visszahúzta őket (335. l.). A magyar jozefinizmus irányzata mindkettőn túllépett, képviselői „(…) a felvilágosodás fegyverével már a feudalizmus ellen akartak küzdeni, vagyis nemcsak a retrográd rendiséget utasították el maguktól, hanem szándékaikban már a két fejlettebb változat: a felvilágosult abszolutizmus és a felvilágosult rendiség korlátain is túlmutattak” (346. l.). Ez utóbbi áramlat kialakulásának árnyalt ábrázolása ellenére is hiányérzetünk marad: itt sajnáljuk leginkább, hogy az 1790-es időhatár felbévág egy folyamatot, nem meggyőzően (271. l.), és a tárgy szempontjából megnyugtatóan nem is indokolható érveléssel.

Amint a modell és a kiemelt részletek is érzékeltetik, Kosáry Domokos elsősorban azokra a kulturális jelenségekre összpontosította figyelmét, amelyek közvetlenül a társadalomtörténetre vonatkoznak és politikátörténeti szempontból fontosak. Az így felépített és gondosan, szellemesen működtetett rendszerhez nem mindig szervesen, többször formálisan csatlakoznak az egyes művelődési ágak történetét a hagyományos felosztásban regisztráló fejezetek.

A társadalmi-politikai megközelítés eredményét látjuk megnyilvánulni abban, hogy egyes művelődési jelenségek sarkítottan, közvetlen függésbe kerülnek a társadalommal. Az egyik ilyen rövidre zárt kérdéskör a nyelvújításé, vagy az egyetemességére utaló megnevezéssel, a nyelvi standardizálásé. Kétségtelen tény, hogy „standardizáló törekvés csak ott jelentkezik, illetve csak ott járhat sikerrel, ahol a társadalom megfelelő mértékben igényli azokat a funkciókat, amelyeket csak standardizált nyelv végezhet el. (...) Európa történetében a felemelkedő nemzeti irodalmi nyelvek standardizálása a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet során következett be. Ezen átmenet során álltak elő azok a feltételek, amelyek lehetővé, és egyben szükségessé is tették a nyelvi standardizálást. Mindez még a feudalizmuson belül, jóval a polgári nemzeti átalakulás, a polgári forradalom előtt következett be” (308. l.). Végül soron helytálló megállapítások — de az általánosság olyan fokán, hogy már alig alkalmasak az adott jelenség megmagyarázására. A társadalmi fejlődés és a nyelvújítás meghatározott formái, törekvései közé olyan közvetítő és közvetlenül ható fokozatok kapcsolódtak, amelyek nélkül értelmezhetetlen ez utóbbi jelenség. Ezek közé tartozott például az állam (a francia abszolút állam Franciaországban pozitív tényezőként, a Habsburg abszolutizmus Magyarországon negatívként), a már létrejött műveltség öntörvényű igényei, amelyeket nem közvetlenül az szabott meg, hogy feudalizmus vagy kapitalizmus volt-e az adott társadalomban (amire a skandináv irodalmi nyelvek a példák), és a standardizálást vezető, végbevívó egyéniségek szerepe.

Ugyanilyen áttétel nélküli társadalmi függésnek esik áldozatul a filozófia megítélése is. „Klasszikus értékű filozófiai alkotások születésének ekkoriban lényeges feltétele, hogy a feudalizmus ellen tudatosan küzdő osztályok, rétegek erősek, népesek legyenek, s a politikai harcnak így ideológiai kifejezést tudjanak adni” — írja Kosáry Domokos (355. l.). Ez is kétségbevonhatatlan igazság, végső soron — van azonban ennél árnyaltabb és véleményünk szerint találhatóbb összefüggés is, amelyet Hegel nevezett meg „(…) a filozófia szükséglete akkor jelentkezik, amikor az egyesítés hatalma eltűnik az emberek életéből, és az ellentétek elvesztik eleven egymásravonatkozásukat; amikor megbomlik a szellem harmóniája” (Nyíri Kristóf tartalmi idézete: *A Monarchia szellemi életéről*. Bp. 1980. 35. l.). Nem a kérdés tisztázása miatt idéztük a két megállapítást, hanem azért, hogy felhívassuk a figyelmet a hangsúlyeltolódásra. Kosáry Domokos megállapításának következménye kisugárzik a filozófia és irányzatainak értékelésére. Önmagában véve többre értékeli, ha a filozófus társadalmi-politikai konzekvenciákhoz jut el, mintha megmarad a természetfilozófia körében (355. l.), Kant esetében pedig a „megtorpanást” emeli ki (357. l.). Ebben a koncepcióban az értékszempont alárendelődik a hatásszempontnak, ahelyett, hogy kiegészítenék, árnyalnák egymást.

Egy új gondolat vagy új struktúra megjelenése után bizonyos időnek kell eltelnie, míg hatása több áttételen keresztül érvényesül egyes társadalmi-politikai programokban, egyesek gondolkozásában, majd magában a társadalomban is. Ennek megfelelően adódhatnak eltérések a művelődéstörténeti és a társadalomtörténeti korszakolások, időhatárok között éppúgy, mint az értékelések között is. A két szempont elkülönítésének hiánya, illetve a társadalomtörténeti periodizáció átvétele egy művelődési területre, az irodalomra, eredményezte például azt, hogy Kosáry Domokos félreértelmezte Szegedy-Maszák Mihály kutatásainak és elemzéseinek egyik fontos eredményét. Sőt elutasította (30. l.) és így figyelmen kívül hagyta, hogy Faludi Ferenczel „(. . .) a magyar költészet részleges megújításainak sorozata kezdődik (. . .)”. Ezt a példát azért tartjuk jellemzőnek, mert a modell egyik veszélyére hívja fel a figyelmet: a deduktív módszer abszolutizálására.

Mindazok a vitás pontok, amelyeket eddig érintettünk, egyetlen központi kérdésben találkoznak: a műveltség, a művelődés, a kultúra fogalmában. Kosáry Domokos meghatározásában a művelődéstörténet tárgya „(. . .) a felépítmény ideológiai spektruma, a szemléletmód, világnézet, mentalitás, a társadalmi tudat, a műveltség, a tudás és a művészet minden ága — a társadalom különböző szintjein” (12. l.). Eltekintve attól, hogy e körülírás meghatározatlan — illetve a mű különböző helyein eltérően értelmezett — fogalmakat használ és nem nevezi meg egymáshoz való viszonyukat, nem is olyan, amelyből rendszerezési elvek és módszer következnenek. Ezzel nem azt állítjuk, hogy ezek hiányoznak a monográfiából, sőt éppen meglétüket és tényleges működésüket értékeljük nagyra. Úgy látjuk azonban, hogy a modell nem elég egyöntetűen épült a gondolati alapvetésre, illetve a szerző aránytalanul erősen összpontosította figyelmét a modellre, amely ezért olykor Prokrusztész ágygá válik, rendszerező-értelmező eszközből kényszerítő korláttá. A művelődésről funkcionális képet alkotott Kosáry Domokos (a művelődés a társadalom egyik „nagy funkcióköre”), s mert nem eléggé kifejtett elvi, így inkább praktikusnak látszó szempontok miatt tartotta „(. . .) helyesebbnek e könyvben a művelődés vizsgálatát a szorosan vett ideológiai, műveltségi, művészeti jelenségekre korlátozni” (17. l.). De amint már az eddig elmondottakból kiderült, nem is egészen ez valósult meg, hanem egy művelődéstörténeti érdekű társadalomtörténet.

Szükségtelennek tartjuk a társadalom és a művelődés összefüggéseiről külön is szólni; inkább különbségükről szeretnénk. Kosáry Domokos megfontolásaiból indulunk ki: a történelmet, mint totális folyamatot, megismerni és ábrázolni úgy tudjuk, hogy totalitását különféle megközelítésekkel tesszük hozzáférhetővé (17. l.). A megközelítési ágak, a gazdaságtörténet, a társadalomtörténet, a politikatörténet között látjuk a művelődéstörténet helyét is. Nem elsősorban a körébe tartozó jelenségek, hanem az azokban megnyilvánuló tevékenység sajátossága miatt. A kultúrát — mint műveltséget és művelődést — az embernek és a társadalomnak önmaga s környezete, a természet feletti hatalomszerzése, vagyis az ember szabadabbá válása során megvalósuló és alakuló sajátos reagálásának, önreflexiójának, tudatosodásának tekintjük. A szabadság és szabadabbá válás tudatosodása ölt más és más testet a vallásban és filozófiában, a világnézetben és mentalitásban, a tudományokban, a művészetekben — s megjelenik a gazdasági, társadalmi és politikai szférákban is. Ezt a történetileg létező, helyhez és időhöz kötött, változó kultúrát megragadni úgy lehet, ha egyes ágait és vonatkozásait többirányú szempontrendszerrel elemezzük. Egy adott műveltség megismerése megkívánja az ismeret- és tudásanyagot, a fogalomkincset, sőt ezek magatartássá s érzelmmé vált vetületeinek felderítését, és az ezek alapján kialakított mesterséges környezet, a létrehozott alkotások, struktúrájuk s rangsorolásuk megállapítását — mindannyiszor az egyes társadalmi szinteken való elhelyezkedésüket, mértéküket is meghatározva. A művelődés a dinamikus műveltségi állapotok összességén kívül a műveltséget létrehozó és alakító folyamatból és annak összetevőiből jön létre. Folyamatként tekintve fontos jellemzője, hogy folytonos-

vagy megszakított, illetve ami általában ezekhez társul, hogy a folytonosság által biztosított „belső”, szerves erőforrások vagy a megszakítottság miatt gyakran megjelenő „külső” (például külföldi) minták dominálnak-e benne. A folyamat összetevői a társadalmi vonatkozások újabb csoportjait világítják meg: a művelődés forrásait, a befogadás és kisugárzás irányát, mértékét, szempontjait, határait, az intézményesítést (egészségügy, oktatás, sajtó, tudományos társaságok, egyesületek) és fokát, a dinamikus eszmék és a statikus intézmények kapcsolatát.

Ez a vázolt művelődéstörténeti felfogás a kultúra ágainak sajátos értékrendszerére, értékszemléletére is ugyanolyan figyelemmel lehetne, mint a kultúra társadalmi jellegére, s a társadalomtörténet szempontjából sem csak a közvetlenül, mintegy népművelői nyíltsággal megfogalmazott nézeteket, elméleteket tekintené meghatározónak. Fontosnak tartja a folyamatok folytonosságát és az intézményesítést mint minősítő szempontokat kiemelni – viszont nem tekintené feladatának a civilizáció egészének feltárását, a társadalomtörténettel való mélyreható foglalkozást, sem a szakágak történetének hosszabb-rövidebb összefoglalását vagy részletező katalogizálását, főként nem történeti szakági felosztásukban (például művelődéstörténetileg nem tartozna azonos kategóriába az orvostudomány és az intézményesítés egyik válfaja, a közegészségügy; vagy az építészet mint az egyik legösszetettebb, funkcionális művészeti ág nem lenne feldolgozható egyszerűen csak az épülettípusok szerint stb.).

Ezzel az írással érzékeltetni szerettük volna azt is, hogy mennyire gazdagon szövött, elgondolkodtató mű Kosáry Domokos kötete. Kivételes mértékben alkalmas arra, hogy ne csak történetiszemléleti, de történetírási módszertani vitákra is ösztönözzön. E könyvnek szellemi életünk eseményének, erjesztőjének kellene lennie.

BUZINKAY GÉZA

Vita a sajtótörténeti kézikönyv első kötetéről. Az MTA Sajtótörténeti Munkabizottsága 1981. június 30-án vitaülést rendezett az Irodalomtudományi Intézetben, melynek tárgya *A magyar sajtó története I. 1705–1848.* (Főszerk. Szabolcsi Miklós, szerk. Kókay György. Bp. 1979. Akadémiai K.) e kézikönyv szakmai megvitatása volt. A munkabizottság tagjai és a meghívott vendégek előtt Szabolcsi Miklós, a kézikönyv-sorozat főszerkesztője bevezetőjében azt hangsúlyozta, hogy e vita jelentőségét elsősorban azok a módszertani tanulságok biztosíthatják, amelyeket a sorozat következő köteteinél és az újabb sajtótörténeti vállalkozásoknál lehet majd felhasználni. Kókay György, a kötet szerkesztője röviden ismertette azt a kritikai visszhangot, amely a sajtótörténeti kézikönyv-sorozat első tagját fogadta. Eddig különösen a napilapok és az irodalomtörténeti szakfolyóiratok méltatták behatóan a művet, a történeti szakkritika még várat magára.

Az élénk vita során felmerültek ismételten azok a problémák, amelyekről már a megjelent bírálatokban is olvashattunk, de új kérdések és szempontok is vetődtek fel. Többen szóltak hozzá a kézikönyv műfaját és szakmai stílusát érintő kérdésekhez. Kilián István és Botka Ferenc azt kifogásolta, hogy a kötet egésze nem mutat egységes, sajtótörténeti nézőpontot; szerintük a 18. századi fejezetek közelítik még leginkább ezt meg, a 19. századi részeknél a folyóirat-feldolgozásoknál irodalomtörténeti, a hírlapokénál pedig inkább történeti megközelítés az uralkodó. Mindketten felvetették a kimaradt lapok kérdését is, hangsúlyozva a másod-harmadvonalbeli sajtó megismerésének a fontosságát is, valamint sajtónk bibliográfiai feltárásának szükségességét. Ez utóbbi megállapítással kapcsolatban Korompai Gáborné arról tájékoztatta a vitaülés meghívott vendégeit, hogy a közelmúltban alakult Sajtótörténeti Munkabizottság keretei között napirendre került az elakadt, illetve elkészítendő sajtóbibliográfiák ügye. A kötet műfaját illető megjegyzésekre Kosáry Domokos azt válaszolta, hogy a sajtótörténet sem függetlenítheti magát a történeti folya-

mattól, de indokolt a sajtó sajátos funkcióit fokozottabban figyelembe venni; a következő kötetekben ezeknek nagyobb figyelmet kell szentelni. Kókay György szerint a kötetben fellelhető különböző stílusok nem csak az irodalomtörténész vagy történész szerzőktől, hanem a különböző korok sajtójának jellegéből is következtek. Az egyes lapok történetére jutó arányokkal kapcsolatban arra hívta fel a figyelmet, hogy sajtótörténetünk egyes korszakaiban — pl. a 19. század első évtizedeiben — a folyóiratok vették át csaknem teljes egészében a politikai lapok szerepét is; ezért kellett e korszak folyóirataival behatóbban foglalkozni. Az alkalmi lapok és évkönyvek, valamint a szakfolyóiratok azért maradtak ki a kötetből, mert ezek publicisztikai szempontból nagy eltérést mutatnak a nagyobb közönséghez szóló, rendszeresen és gyakrabban megjelenő, aktuális tartalmat közlő újságokhoz és folyóiratokhoz képest. (E kiadványok feldolgozása természetesen szintén indokolt, de más — pl. a szaklapok esetében: tudománytörténeti — keretben.)

Miként már a megjelent kritikák egy részében, a vita során is felvetődött az időhatárok kérdése. Botka Ferenc szerint a kötet korszakolása nem bizonyos, hogy a sajtó ön-elvű fejlődését tükrözi; Buzinkay Géza a sajtótörténeti szempontok előtérbe helyezésének arra a következményére hívta fel a figyelmet, hogy 1841-ben, Kossuth *Pesti Hírlap*-jának megindítási évében kellett volna alapvető korszakhatárt meghúzni. Kosáry Domokos szerint azért volt indokolt az első kötetet 1848 március elejével lezárni, mert az 1848 márciusi forradalommal — nem utolsósorban a polgári sajtószabadság kivívásával és törvénybe iktatásával — új korszak kezdődött sajtónk történetében is: ezzel fog kezdődni a második kötet. És „ennek a korszaknak az élén Petőfi áll és nem — Haynau.” Ami a reformkor kezdetét illeti, Kosáry Domokos elismerte annak az irodalomtörténeti felfogásnak az indokoltságát, amely rámutatott az irodalom területén már 1817 után megkezdődő fellépésre a rendi hagyomány ellen, de — ellentétben Horváth Mihály és az őt követők véleményével — a politikai téren is lényegesen újat hozó korszak — a reformkor csak 1830 után vette kezdetét; a politikai sajtó története is ezt bizonyítja. Szabolcsi Miklós a korszakhatárokkal kapcsolatos vita kapcsán azt hangsúlyozta, hogy bizonyos mértékig minden periodizáció mesterséges; megalkotásánál sok szempontot kell mérlegelni, ezért óvott az olyan időhatár-javaslatoktól, mint pl. a szóba hozott 1841-esztendő.

A vita során többen felvetették azt is, hogy a sajtótörténetnek nagyobb figyelmet kell szentelni a publicitásra, az olvasóközönségre, noha a kötetben van szó e kérdésekről is. Hölvényi György e téren az előmunkálatok hiányaira hivatkozott. Mezei Márta a sajtó közönségének részletesebb bemutatása mellett azt hiányolta, hogy a kötetnek nincs eléggé orientáló szerepe: nem tűnik ki kellően belőle, hogy mi az, amit a kutatás feltárt, és mi az, ami még a jövőre vár. Kevesellte egyes 18. századi folyóiratok tartalmi feltárásának arányait. Vargha Kálmán fontosnak tartotta e sajtótörténeti vállalkozást, de ugyanakkor rámutatott arra, hogy nagy szükség lenne egy olyan kézikönyvre is, amelyik lexikon-szerűen dolgozna fel a magyar folyóiratokat. József Farkas osztrák és szlovák sajtótörténeti kézikönyvekre hívta fel a figyelmet, Bellér Judit pedig a sajtójog és a sajtótámogatás történeti feltárásának a szűkségességét hangsúlyozta.

A vita folyamán a kötet szerzői rámutattak azokra az objektív akadályokra, amelyekkel mindnyájan szembe találták magukat. Fenyő István azt hangsúlyozta, hogy ilyen méretű sajtótörténeti feldolgozásra még nálunk nem került sor, nagyon sok lap esetében szinte a nulláról kellett kiindulnunk. Kókay György arra mutatott rá, hogy a kézikönyv szerzői intézeti és termvmunkájukon kívül kellett, hogy e nagyarányú összefoglalást elkészítsék. Különösen nehéz helyzetben volt T. Erdélyi Ilona és Ugrin Aranka, akik későn kapva meg a felkérést, nagyon kevés idővel rendelkeztek fejezetek megírásához.

Véber Antal úgy látta, hogy túl szigorú az a megítélés, amelyik az első, részletes sajtótörténeti szintézisünktől valamiféle „tökéletes” sajtótörténetet kér számon. Módszertani bizonytalanságnak nevezte azokat a felvetett igényeket, amelyeket nem a sajtó-

történetnek, hanem egy sajtólexikonnak kell kielégíteni. Hangsúlyozta, hogy a sajtó tartalmi részét és intézmény-jellegét nem lehet szétválasztani egymástól: a sajtótörténetnek mindkettőre ki kell terjeszkednie.

A vita befejezéseként Szabolcsi Miklós a sajtótörténet nálunk kialakulóban levő módszertani problémájára hivatkozott, amely többek között a rendkívül gazdag és sokrétű sajtó lényeges elemeinek megtalálásából és kiemeléséből is áll. Hangsúlyozta, hogy a kézikönyv nem forrásfeltárás, hanem sajtótörténeti feldolgozás volt, és így is kell megítélni. A kézikönyv szerkesztőségének az volt a felfogása, hogy többet ér, ha a kötet időben elkészül és megjelenik, mint egy talán „tökéletesebb”, de soha, vagy csak a távoli jövőben elkészülő sajtótörténet.

KÓKAY GYÖRGY

Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülete utánnommat-sorozata. Évek óta a kultúra írott és nyomtatott emlékeinek mennél teljesebb összegyűjtését, megőrzését és rendszerezését tartjuk újra időszerű feladatnak. A kulturális emlékegyűjtés tervszerű felkutatására, számbavételére, illetve közzétételére átfogó koncepciók, programok születtek. A tények, adatok, források pontos ismerete ismét visszanyeri becsületét a magyar tudományban, mert a biztos anyagismeret nyújthat a kutatás számára szilárd alapot. A már elkészült vagy elkészülőben levő nagy nemzeti szintézisek a múlt század óta feltárt forrásokra és anyagokra épültek. A kutatásokban szükséges előrehaladás további széles körű anyagfeltárást és közzétételt igényel.

Miközben közép- és hosszútávú terveinket alakítgatjuk: miként kellene megteremteni a történeti jellegű tudományaink terén a további marxista rendszerező és értékelő munka számára az eddigieknél biztosabb és megbízhatóbb bázist (egy civilizált nemzet magától értetődő társadalmi kötelességéről van szó), a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülete, Zöld Ferenc felelős kiadó kezdeményezéséből, magától értetődő természetességgel egyik alapvető segédeszközünk utánnommatát teszi az asztalunkra, addig is, amíg nagyra törő terveinkből új segédeszközök születtek. Az utánnommat nemcsak az eredeti kötetek hiányát szünteti meg, hanem emlékeztet: elődeink ezen a munkán becsülettel és sok eredménnyel dolgoztak, megteremtve nemzedékek kutatómunkájának feltételeit.

Az utánnommat emlékeztet a múlt század végén folyt nagyarányú életrajzi munkálataira is, és arra, hogy a mára már megismert új életrajzi adatokkal sem sáfárkodunk jól; sok tévedésre, pontatlanságra lel a kutató a különböző kézikönyvek, lexikonok egymásnak ellentmondó adatairaiban. Gyakran nyúlunk vissza ezért a „nagy Szinnyei”-hez, most már az utánnommat kötetéhez is.

Miközben tallózunk szellemi értékeink között: melyeket kellene faksimile kiadásban, utánnommatban vagy más korszerű másolatban közreadni, a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülete már azt tervezi, hogy folytatja a reprintkiadványok megjelentetését. Olyan műveket akarnak kiszemelni, amelyek a közérdeklődés számára vonzóak, a tudományos kutatás számára nélkülözhetetlenek: nehezen megszerezhető ritka könyveket, referenz-munkákat és ugyancsak ritka folyóiratokat.

Ezek a vállalkozások minden erkölcsi és szakmai támogatást megérdemelnek.

HAVASI ZOLTÁN